

Belgische staat of voelde zich een met de Franse culturele en soms politieke wereld. Een historisch verleden zoals dat in Vlaanderen aanwezig is en met name ook in het Belgische natiebeseft werd geïncorporeerd in de negentiende eeuw, ontbreekt in Wallonië. Daar propageert men dan ook een nationalisme zonder geschiedenis (opstel van Philippe Destatte), waarbij de bindende factor is: democratie, vrijheid, gelijkheid en broederschap, een soort *civic nationalism*. Dat zou altijd het kenmerk van de Waalse gemeenschap zijn geweest, maar ook deze gemeenschap kende wel degelijk anti-immigrantengevoelens in tijden van economische crisis.

Een moeilijk geval is de status van de hoofdstad Brussel. Geen gemeenschap: het behoort deels tot de Vlaamse gemeenschap en deels tot de Franse gemeenschap, waar het taal en cultuur betreft, maar het vormt een eigen gewest met institutionele bevoegdheden, waar het bijvoorbeeld economische zaken betreft. De Franstalige gemeenschap in Brussel voelt zich niet altijd verbonden met de Franstalige gemeenschap in het Waalse land en dat geldt ook voor de relatie met het Waalse gewest. Brussel is meer liberaal georiënteerd en Wallonië is meer socialistisch gericht. Een ander probleem is het hoge percentage vreemdelingen in Brussel en hun relatie tot het Nederlands en het Frans. Moeten zij zich thuis voelen in een van de twee gemeenschappen of zijn zij misschien wel de laatste Belgen zoals in een van de opstellen gesuggereerd wordt. Los daarvan zijn er nog de Duitstaligen in het oostelijk deel van de Ardennen. Zij hebben een eigen gemeenschap voor de taal en cultuur, maar horen verder bij het Waalse gewest.

Een boeiend punt is ook de relatie tussen Nederland en Vlaanderen na 1945. Iris Steen schetst in haar bijdrage hoe zeker vanaf de jaren zeventig Vlaanderen meer en meer een eigen weg is gegaan en er een ontwikkeling van Nederlandse naar Vlaamse cultuur is ontstaan. De nog altijd afstandelijke houding van Nederland op het punt van Nederlandse cultuurpolitiek heeft daartoe bijgedragen en het succesvolle opereren van het gefederaliseerde Vlaanderen heeft de eigen gang van Vlaanderen versterkt.

Resumerend kunnen we stellen dat deze bundel een goed beeld geeft van de complexiteit van het nationale vraagstuk in België. Een vraagstuk dat zeker nog niet uitgekristalliseerd is in die zin dat het federaliseringsproces is afgesloten. In het Waalse en Vlaamse kamp zijn er aanhangers van een verdere autonomie en zelfs van een volledig eigen soevereine staat, maar opvallend is dat in beide gebieden ook de trouw aan de Belgische staat groot is, zij het in Vlaanderen wat minder dan in Wallonië (bijdrage van Bart Maddens, e. a.). Terecht wagen de bezorgers van de bundel zich in hun lezenswaardig woord vooraf niet aan een voorspellende uitspraak over deze materie. Zij geven een *status questionis*.

Als kritiek zou men kunnen hebben, dat voor de ontwikkeling van het Vlaamse nationalisme in de negentiende en vroeg twintigste eeuw weinig aandacht is gegeven aan de rol van de liberalen en socialisten op dit punt. Een ander punt is dat in alle bijdragen de theorievorming over het nationalisme met uitzondering van de aandacht voor M. Hrochs ideeën onderbelicht is gebleven.

P. van Hees

I. H. J. Poissonnier, *Zooveel zijne kleine boekverzameling gedoogde. De bibliotheek van de Oostburgse advocaat en amateur-historicus mr. Johannes Egberts Risseeuw (1798-1869)* (Bijdragen tot de geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen XXDF ; Aardenburg: Heemkundige kring West-Zeeuws-Vlaanderen, 2001, 208 blz., f37,95, ISSN 1381 95420.

Onderzoek naar leescultuur en boekenbezit zit in de lift. Studies naar boekgebruik zijn wat

dunner gezaaid en het is dan ook verheugend dat Poissonnier met zijn studie naar de bibliotheek van de Oostburgse advocaat Johannes Egberts Risseeuw diens boekgebruik heeft geanalyseerd. Met zijn grondige analyse van de particuliere veilingcatalogus uit 1869 demonstreert Poissonnier op heldere wijze de waarde en de beperkingen van dit type bron als basis voor onderzoek naar individueel boekenbezit en boekgebruik. Behalve dat hij het boekenbezit van Risseeuw in verband weet te brengen met diens leven, professie en tijd, is hij zich tegelijkertijd duidelijk bewust van alle voetangels en klemmen die aan deze bron kleven. Zo'n veilingcatalogus geeft slechts een momentopname. De vraag of de bezitter de boeken daadwerkelijk heeft gelezen, kan niet met zekerheid worden beantwoord evenmin als de vraag naar hoe de opgesomde boeken allemaal in diens bibliotheek zijn terechtgekomen: via eigen aankoop, door geschenken of middels vererving.

Behalve een levensschets geeft het boek een uitvoerige uiteenzetting over de inhoud van de bibliotheek. Tevens krijgt de lezer een beeld van de werkwijze van Risseeuw die zich vooral aan het eind van zijn leven als een verwoed amateur-historicus van West-Zeeuws-Vlaanderen ontpopt. Dat bij het beoefenen van deze hobby, maar ook bij de uitoefening van zijn vak de bibliotheek een belangrijke rol heeft gespeeld, laat Poissonnier op overtuigende wijze zien. Hij weet de diverse relevante categorieën zoals rechten/politiek/bestuur (28%), geschiedenis/geografie (26,7%) en literatuur/filologie/muziek (11,6%) een functionele betekenis te geven. Dat Risseeuw een juridische vakbibliotheek bezat, hoeft ons niet te verbazen. Veel van wat er op het gebied van geschiedenis en geografie in te vinden is, zat in de bibliotheek omdat er een lokale dimensie aan verbonden was. Vanuit diverse door Risseeuw gepubliceerde artikelen kan Poissonnier aantonen hoe en op welke manier Risseeuw zijn boeken bij deze vrijetijdsbesteding heeft gebruikt.

Naast de veilingcatalogus beschikte Poissonnier eveneens over de boedelbeschrijving en over het proces-verbaal van de boekenveiling. Ook daar besteedt hij uitvoerig aandacht aan. In 'De veiling: opbrengst, prijzen en kopers' komen we te weten, dat het kavel met de werken van Merlin (*Répertoire universelle* en *Recueil alphabétique*) en van Rondonneau (*Table général alphabétique*) het hoogste bedrag van de veiling opleverde (f61,-). De gehele veilingopbrengst bedroeg f761,60. Verder passeren alle kopers, van wie de doopceel in een uitvoerige bijlage wordt gelicht, de revue. Deze kopersanalyse maakt duidelijk, dat Risseeuws boeken, tijdschriften en manuscripten vrijwel allemaal in de regio zijn gebleven. In essentie moeten we diens bibliotheek dus als van voornamelijk regionaal belang taxeren.

Hoewel deze kopersanalyse waardevol inzicht geeft in de manier waarop Risseeuws boeken werden verspreid, blijft de vraag naar de precieze totstandkoming van Risseeuws bibliotheek zelf in deze studie sterk onderbelicht. Poissonnier stelt de vraag naar wanneer Risseeuw de in de bibliotheek aanwezige boeken precies verworven heeft wel, maar laat ze onbeantwoord. De beantwoording klemt echter des te meer, omdat uit Poissonniers analyse nogal wat titels naar voren komen die wij als antiquarisch zouden bestempelen (40%). Vooral omdat de auteur in zijn studie alle moeite doet om Risseeuw als gebruiker van zijn boekerij te schilderen zou kennis omtrent diens actuele boekenaankoop verhelderend kunnen werken. Hoewel de auteur aangeeft dat Risseeuw bij de Middelburgse boekverkopersfirma Van Benthem en Jutting kocht — bij Risseeuws overlijden stonden er rekeningen van de firma open 'voor gedane leveranties' — heeft hij de in de UB Amsterdam bewaard gebleven klantenboeken niet in zijn studie betrokken.

Eén blik in enkele van die klantenboeken (BBe 2-40, fol. 386v., BBe 2-41, fol. 387v., BBe 2-42, fol. 270v.) laat zien, dat Risseeuw, hoewel geen grote, wel een regelmatige koper bij Van Benthem was: de jaargangen van *De vriend van den landman*, Niedekens *Tuin Almanak*, de

diverse delen en stukken van Oudemans *Het wetboek van burgerlijke rechtsvordering ontwikkeld* zijn via deze Middelburgse boekhandel in de boekerij van Risseeuw beland. Misschien dat verder systematisch onderzoek in deze klantenboeken zal uitwijzen hoe hij bijvoorbeeld de delen 3 tot 10 van de *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde* heeft verworven. Het boek is verzorgd uitgegeven en voorzien van een register op personen. Kortom, een in — bijna — alle opzichten voorbeeldige studie.

Berry Dongelmans

B. Theunissen, *'Nut en nog eens nut. 'Wetenschapsbeelden van Nederlandse natuuronderzoekers, 1800-1900* (Hilversum: Verloren, 2000, 220 blz., €22,55, ISBN 90 6550 623 3).

'*Nut en nog eens nut*' is een mooi boek en had zelfs een mijlpaal in de geschiedschrijving van de Nederlandse natuurwetenschap kunnen zijn. Het bevat alle ingrediënten voor een grondige revisie van de wetenschapsgeschiedenis van de negentiende eeuw, toen de vaderlandse onderzoekers opnieuw in de voorhoede van het internationale wetenschapsbedrijf opdoken. Fundamentele kritiek op oude benaderingen, scherpzinnige revisie van de gangbare interpretaties en een mooie aanzet tot een aantrekkelijk alternatief, alles is er. En toch overtuigt het boek als geheel niet. Wat heeft Theunissen weerhouden het boek te schrijven dat onze visie op de negentiende-eeuwse wetenschap werkelijk zou hebben kunnen veranderen?

De titel van het boek is ontleend aan Huizinga's geschiedenis van de Groningse universiteit in de negentiende eeuw. De hoogleraren in het begin van die eeuw worden daar beschreven als mensen die zich meer in de breedte dan in de diepte ontwikkelden, die aangename en nuttige kennis verspreidden en die zich koesterden in de late namiddagzon van de achttiende-eeuwse fysico-theologie. 'Nut en nog eens nut,' zo vatte Huizinga het streven van die generatie samen. Dit 'goedig nuttigheidsstreven' stond volgens Huizinga evenwel haaks op de echte beoefening van de wetenschap, waar juist wel de diepte wordt gezocht en de theorie belangrijker is dan de praktijk. Latere historici hebben dit oordeel overgenomen en nog onbarmhartiger dan Huizinga de wetenschappelijke helden uit de Tweede Gouden Eeuw, die de ene na de andere Nobelprijs binnenhaalden, geplaatst tegenover de improductieve, zelfvoldane kanselredenaars uit de eerste helft van de eeuw. Theunissen denkt er anders over. Volgens hem paste Huizinga het laatnegentiende-eeuwse criterium dat een hoogleraar in de eerste plaats moet worden beoordeeld op zijn bijdrage aan de uitbreiding van onze kennis ten onrechte toe op de eerste helft van de eeuw en verdisconteerde hij niet dat de universitaire geleerden uit de eerste eeuw helft er een heel andere, maar in beginsel niet minder eerbare taakopvatting op na hielden dan hun opvolgers een halve eeuw later. Bovendien, wie even afziet van het eenzijdige en unfaire criterium van het succes in de wetenschap en let op de legitimatie die de geleerden en onderzoekers voor hun werk gaven zou tot de ontdekking kunnen komen dat niet alleen in de eerste helft van de eeuw, maar ook veel later nog wetenschap uiteindelijk werd gelegitimeerd met een beroep op de toepassingsmogelijkheden ervan. Er was dus voor Theunissen alle reden om de negentiende-eeuwse natuuronderzoekers nog eens onder de loep te nemen en dan vooral te letten op hun algemene opvattingen over het hoe en waartoe van wetenschap, in zijn terminologie op hun wetenschapsbeelden. Zo zou wel eens een heel ander, minder door eigen vooroordeel vertekend beeld van de negentiende-eeuwse Nederlandse wetenschap kunnen ontstaan.

Theunissen is grondig te werk gegaan. Achtereenvolgens onderzoekt hij bij Van Swinden, Van der Hoeven, Harting, Mulder, Donders, Hugo de Vries, Beijerinck en Lorentz wat hun denkbeelden over de taak van de geleerde en de legitimatie van wetenschap was. Bij iedereen